

Gøyes opsigelsesbrev til Christian II. — Bogen, i stort kvart, vil gøre nytte for historiestuderende langt fremover, og mange vil finde glæde i at betragte de smukke håndskrifter.

Vagn Dybdahl.

E. Briand de Creveceur: Peder Skram, Danmarks Vovehals. (Gyldendal, 1950).

Med større grundighed end mange andre forfattere til bøger med marinehistoriske emner har kontreadmiral Briand de Creveceur gennemgaaet Peder Skrams levnedsløb. Til trods for en populær opsætning har forfatteren søgt at føre læseren ind i de kildekritiske problemer, der gentagne gange viser sig under behandlingen af bl. a. begivenhederne til søs. Uddrag af kilder er ofte gengivet, men samtidig med at man saaledes paa en interessant maade føres ind til problemernes kerne, kan de uundgaaelige gentagelser dog af og til virke trættende. Man maa imidlertid anerkende forfatterens bestræbelser for at lægge kortene paa bordet, især naar han polemiserer mod svenske forfattere om begivenhederne i 1535.

Desværre viser denne biografi imidlertid herved, at der ogsaa, hvad dette tidsafsnit angaar, i foruroligende grad mangler videnskabelige undersøgelser ang. den danske sømagts forhold. Det er synd, at forfattere af populære arbejder af den grund henvises til at benytte kilder af mere tvivlsom værdi, saa at vor søhistorie paa denne maade bliver mindre paalidelig.

Peder Skram, Danmarks første rigsadmiral, har med denne bog omsider faaet sit levnedsløb skildret i en selvstændig biografi letlæselig for vor tid. En biografi fra 1745 er eneste forgænger. I kontreadmiral Briand de Creveceurs bog følger vi Peder Skrams færden baade til lands og til vands og faar et glimrende indtryk af hans krigernatur. Størst ry vandt han som admiral i kampen mod Hansaen, og ved hans indsats erhvervede og befæstede Chr. III herredømmet i Østersøen. Denne gamle krigskar, der førte Danmarks flaade under Grevens fejde og atter blev indkaldt til at føre den ved syvaarskrigens udbrud, naaede at tjene under ialt 4 konger. Tilnavnet »Danmarks Vovehals« fik han ikke uden grund, og forfatteren beklager sig derfor over, at der endnu i dag ikke er rejst noget mindesmærke over denne mand, der var en af vore største søhelte, og hvis gerning »havde den største betydning for Danmarks fremtid og historie«.

Faghistorikeren vil nok have et og andet at indvende mod forfatterens brug af kilder, men som et orienterende arbejde for vor sømagts historie paa den tid har bogen værdi, ligesom det ogsaa er af stor betydning endelig at faa en samlet biografi af Peder Skram.

Jørgen H. Barfod.

Hans H. Fussing: Stiernholm len 1603—1611. Det kongelige danske videnskaberne selskab. Historisk-filologiske skrifter, bind III, nr. 1. (Ejnar Munksgaard, 1951).

Lensregnskaberne udgør en af de betydeligste kildegrupper til det danske landbrugs historie i perioden ca. 1500—1660, ja fra tiden 1610—1660, hvor de er bevaret i stor udstrækning, er de afgjort den vigtigste. De har da ogsaa været flittigt benyttede til landbrugshistoriske studier, men hidtil enten til undersøgelser over specielle problemer eller til lokalhistoriske studier. En

generel undersøgelse af et lens regnskab har ikke været foretaget, før Fussing tog fat på opgaven; resultatet af hans studier foreligger nu i værket »Stiernholm len«.

Fussing er ikke gået til lensregnskaberne for at få et eller flere landbrugs-historiske problemer belyst, han har søgt at finde ud af, hvad de giver i deres helhed; hvilke oplysninger giver lensregnskaberne, hvorledes giver de dem, og hvordan kan disse oplysninger bedst udnyttes af forskningen, er de spørgs-mål, han har stillet sig. Han har derfor foretrukket at bearbejde et enkelt lens regnskab i deres fulde udstrækning fra først til sidst.

Til undersøgelsen har han valgt Stiernholm len. Valget er ikke tilfældigt; lenet måtte hverken være for stort eller for lille, det måtte ikke have sær-prægede naturforhold, det skulle ligge uden for vornedskabets område, og det måtte ikke være præget af hoffets hyppige ophold som Frederiksborg og Køl-dinghus. Med alle disse forhold taget i betragtning måtte Stiernholm blive et af de bedst egnede. En væsentlig mangel præger dog Stiernholms regnskaber; ladegårdsavlingen lå hele tiden under lensmanden, således at regnskaberne kun kaster et meget sparsomt lys over ladegårdsdriften.

Fussing begynder med en redegørelse for regnskabernes form og indhold; han behandler derefter de problemer, som belyses gennem dem: fæsteskitte og stedsmål, udsæd og landgilde, hoveri, ødegårde, skatter, retsvæsen, lens-mandens virksomhed, lenets indtægter og udgifter og regnskabernes revision. Teksten er ledsaget af fire bilag A—D. A giver en ekstrakt af lenets indtægter og udgifter fra hvert år, idet alt, såvel naturalier som penge, er omregnet til tønder byg. B gør rede for de udskrevne ekstraskatter; der vises, hvor meget skatterne indbragte, og hvem der betalte dem. C kaldes jordebog og giver en kort oversigt over hver enkelt af lenets ialt 404 bøndergårdes forhold gennem liderne; der gøres rede for hartkorn, landgilde, udsæd 1625, stedsmål, ejen-domsforhold og fæstere eller ejere. D giver en række pristalsangivelser fra regnskaberne, dels for varer, dels for arbejds lønninger.

Samtidig med materialets fremlæggelse foretager Fussing en vurdering af det. Han konstaterer, at der findes adskillige regnefejl i regnskaberne, og at jordebøggernes angivelser af fæstere ikke altid er pålidelige, idet nye jordebøger ofte blev udarbejdet med gamle som forlæg, uden der blev taget hen-syn til de forandringer, der kunne være sket i mellemtiden. Fussing er dog ikke særlig kritisk mod regnskabernes opgivelser, på enkelte punkter kunne en strengere kritik utvivlsomt have været på sin plads. Det gælder særlig for ekstraskatteopgivelserne. For bøndernes vedkommende er opgivelserne rimeligvis nogenlunde pålidelige, de havde ikke store muligheder for at unddrage sig skatterne, undtagen ved at få udstedt tingsvidner om forarmelse, hvad de også fik i en vis udstrækning, men disse forhold oplyser regnskaberne om. Anderledes var forholdene for tjenestekarlene. Fussing opstiller på grundlag af ekstraskattelisterne en tabel over bøndernes tjenestekarlehold og mener, at den kan tjene til belysning af deres økonomiske forhold. Det kan den dog ikke i dens nuværende form. Først og fremmest har han regnet med, at karle, der tjente for halv løn, var karle, som havde fæstet sig til bønderne for et halvt år ad gangen, mens der utvivlsomt er tale om halvkarle, d. v. s. yngre karle i modsætning til de ældre karle, helkarlene. Fussing sætter i tabellen 2 halv-årskarle lig 1 helårskar, hvad han næppe ville have gjort, hvis han var klar over, at der var tale om ældre og yngre karle. Når antallet af karle stiger stærkt i 1650-erne efter en lang tids nedgang, skyldes det, at skatteudskriv-ningen blev udvidet til også at omfatte hjemmeværende voksne sønner, som

hidtil havde været skattefrie, deraf stigningen. Endelig må man regne med, at karlen i stor udstrækning søgte at unddrage sig skatterne ved snyderi, og det i jo højere grad des hyppigere skatterne blev. Dels søgte de helt at undgå at komme på skattelisterne — i skattebrevene advares tjenestekarlene mod denne form for skattesnyderi —, dels søgte de at få skatten nedsat ved at udgive sig som halvkarle, selvom de egentlig var helkarle, det er utvivlsomt forklaringen på, at der i tidens løb bliver mange flere halvkarle end helkarle, mens der tidligere, så længe skatterne var sjældnere, var flest helkarle.

Enkelte fejl har nu og da sneget sig ind i beregningerne, den største angår forholdet vedrørende ladegårdsdriftens rentabilitet. Fussing siger s. 96, at udgifterne til folkehold og reparationer udgjorde knap 1000 sletdaler (i 1645). Den følgende side ansætter han udgifterne til 3000 tdr. byg. Forudsætningen for denne omsætning skulle være en bygpris på ca. 21 skilling, en så lav pris forekom overhovedet ikke. Tallet kunne se ud som en lapsus eller trykfejl, men Fussing regner åbenbart med det, idet han siger, at indtægterne af husdyrholdet skulle være meget store, hvis driften overhovedet skulle give overskud.

Men disse enkelte indvendinger ændrer ikke den kendsgerning, at Stiernholm len er et overordentlig værdifuldt værk. Det er en fortrinlig nøgle til studier i lensregnskaberne, som alle, der fremtidig vil beskæftige sig med dem, vil kunne have megen nytte af. Men værket er ikke blot en nyttig introduktion i lensregnskaberne, der er også nået en række betydningsfulde resultater i det. Det kaster nyt lys over lenenes økonomi og over lensmændenes stilling over for centraladministrationen, såvel som over deres administration af lenene. En række betydningsfulde kendsgerninger om kronbøndernes stilling er slået fast. Særlig fæster man sig ved den stabilitet, dette bondesamfund udviser. Bønderne sad fast på deres gårde, fæsteskite var sjældne, knap to pr. gård var der i gennemsnit i de 58 år, regnskaberne dækker; rømninger og gårdfor-siddelser forekom kun undtagelsesvis; overgang fra fader til søn eller andre slægtninge var hyppige, der var sjældent vanskeligheder ved at få gårdene besat, ødegårde fandtes næsten aldrig. Misvækst, krige og fremmede troppers besættelse kunne ramme bønderne hårdt, men de rettede sig forbavsende hurtigt op igen. Værre synes de stadig hyppigere ekstraskatter at have tynget. En tilsyneladende ringe kriminalitet synes at bekræfte denne stabilitet, men måske er lensregnskaberne på dette punkt en ikke helt tilstrækkelig kilde — en kontrol kunne måske foretages ved hjælp af eventuelle tingbøger.

Alt i alt vidner værket om en imponerende arbejdsindsats. Fussing har med dette føjet et nyt led til den snart lange række af værdifulde landbrugshistoriske studier, han i tidens løb har fuldført.

Gunnar Olsen.

Michael Hartvig: Jøderne i Danmark i tiden 1600—1800. 236 s. (Gad, 1951).

Da der, bortset fra Balslevs korte omtale af perioden før 1800 i »De danske Jøders Historie«, ikke er kommet nogen samlet fremstilling af dette afsnit af jødisk-dansk historie siden forrige årh., må man på forhånd påskønne, at Michael Hartvigs artikelserie i tidsskriftet Jødisk Samfund med denne bog er gjort let tilgængelig for en videre læserkreds.

Efter en kort omtale af jødernes forhold i Europa ved overgangen til den nyere tid, følger en fremstilling af jødernes første forbindelse med og indvan-